Safvet Örfî [Betin]

Ziya Gökalp ve Mefkûre

Arasındaki Münasebet Vesîlesiyle Bir Tedkîk Tecrübesi

*

Ziya Beğ ve *Genç Kalemler* – Edebiyat Zümreleri ve *Genç Kalemler*- Ziya Beğin Karşısında- Ziya Beğ ve *Türk Yurdu:* Akçura, Agayef-
Mehmed Emin Beğ ve Gökalp- Ziya Beğ ve Enver Paşa-
Ziya Gökalp ve Millî Edebiyat- Gökalp İctimâiyatçı-
Gökalp Hakkında "Mübdî'" Mefhumu-
Mefkûreyi Bulduran Maddî Âmiller- Mefkûrenin Yardımcıları-
Mefkûre ve Harb-i Umûmî- Ziya Beğin Şahsiyeti-
Ziya Beğ ve Lisan.

*

Hazırlayan
Erol Kılınç

Nâşiri: İkbal Kütüphanesi
Dersaadet-Tanîn Matbaası
1342/1923

İçindekiler

Ziya Beğ ve Genç Kalemler 9
Edebiyat Zümreleri ve Genç Kalemler 11
Ziya Beğin Karşısında 16
Ziya Beğ ve Türk Yurdu 19
Emin Beğ ve Ziya Gökalp 23
Ziya Beğ ve Enver Paşa 29
Ziya Gökalp ve Millî Edebiyat 35
Gökalp İçtimaiyatçı [Sosyolog] 41
Gökalp Hakkında "Mübdi'" Mefhumu -1 44
Ziya Gökalp Hakkında Mübdi' Mefhumu -2 48
Mefkûreyi Bulduran Maddî Âmiller 55
Mefkûrenin Yardımcıları 62
"Mefkûre ve Harb-i Umumî" 69
Ziya Beğin Şahsiyeti 94
Ziya Beğ ve Lisan 107

Sunuş

Yazar Safvet Örfî (Betin) hakkında Millî Kütüphane katalog kayıtlarında 1892 doğumlu olduğu, soyadı "Betin" olup elimizdeki bu kitap dışında "Felsefe Öncüleriyle Atatürk" isimli yayınlanmamış bir çalışması bulunduğu, bunların yanı sıra birkaç çalışmasının daha mevcut olduğu kaydını bulabildik. Sayın Doç. Dr. Erol Köroğlu da yazar hakkında, Tarih ve Toplum'daki makalesinde, onun, 1923'te yayımlanan bu kitabını "Ziya Gökalp hakkında yazılan ilk kitap" olarak nitelendiriyor; "Türk milliyetçiliğinin 1910'lu yıllardan 1920'lere kadarki geçmişini Gökalpçi milliyetçilik açısından ele alan bir polemik denemesi" ve "yazıldığı dönemin farklı Türk milliyetçilikleri ile yazarın da dâhil bulunduğu bir grubun çatışmasını sergilemesi" bakımlarından ilginç bulduğunu kaydediyor. Bunun dışında, 1951'de yayımlanan *Atatürk İnkılabı ve Ziya Gökalp-Yahya Kemal-Halide Edip Adıvar* (İstanbul, Güven Basımevi) adlı kitaptaki "Türk Felsefe Cemiyeti Üyesi" ibaresinden başka bir bilgi bulamadığını söylüyor.*

Bir de, Prof. Dr. Kâzım Yetiş tarafından hazırlanıp 2000 yılında Yahya Kemal'in ölümünün 40. Yılı münasebetiyle Kubbealtı Cemiyeti tarafından yayınlanan kitabın 2. cildinde (s.382 vd.) "Yahya Kemal ve Üslûp" adlı bir makalesini bili-

---

* Köroğlu, Erol, "Suskunluğun farklı kırılma noktaları olarak Türk edebiyatından unutma ve hatırlama örnekleri", *Tarih ve Toplum,* Sayı 5, Bahar 2007, s. 255-264.

yoruz. (Herhalde yukarıda adı geçen kitaptan iktibas edilmiş olmalıdır.)

Biz, Safvet Örfî'nin bu kitabının, Gökalp hakkında yapılan çalışmalarda ihmal edilmeyecek kadar ciddî ve orijinal bir eser olduğu kanaatindeyiz. Ziya Gökalp'ın ölümünden yaklaşık bir yıl önce, hatta henüz *Türkçülüğün Esasları* bile yayınlanmamış olduğu bir sırada kaleme aldığı çalışmasının muhtevasından anlıyoruz ki, Safvet Örfî muhtevalı bir düşünür, belki de bir felsefe hocasıdır. Kitabı okuyanlar, yapılan tesbit ve değerlendirmelerin sağlam düşünen müdekkik bir beynin mahsûlü olduğunu teslim edeceklerdir. Yazarın burada öne sürdüğü düşüncelerinden Birinci Cihan Harbi'ne girişimizle ve Enver Paşa ile ilgili olanlarının bazılarının hâricinde, hemen hemen hepsine katılıyoruz. Bu kadar erken bir dönemde ve henüz Gökalp sağ iken yapılmış bu kısa ve özlü çalışmanın Ziya Gökalp'ın anlaşılmasında büyük mesafeler kat ettireceğine inanıyoruz.

Biz bundan emin olduğumuz için, içinde bazı küçük notlar ve [ ] köşeli parantezlerle belirtilmiş kelime açıklamaları yaparak daha net anlaşılmasını sağlamaya çalıştığımız bu eseri, okuyuculara kazandırmak istedik. Köşeli parantezler içindeki italik yazılmış bazı kelime ve heceler de bize ait olup, metindeki ifadeyi tamamlamak veya düzeltmek maksadıyla konulmuştur.

Faydalı olması dileğiyle.

Erol Kılınç

Ziya Beğ ve Genç Kalemler

İnsan bulunduğu âlemin iç yüzünü ve tesirini içinde iken seçemez. Bir eser ve hâlin şümûl ve hakikatini sezebilmek için ondan biraz uzaklaşmak lazımdır derler. Ziya Gökalp da ihtimal öldükten sonra daha iyi anlaşılacak, onun tesirleri tahlil, tespit edilecektir. Fakat ben, bu tahlil ve tespit, hattâ umûmî, kat'î bir halde Ziya Gökalp Beğin daha hayatında yapılacaktır sanırım. Onun bıraktığı izler o kadar vâki', derin ve bellidir. Bugünkü mefkûre cemiyetimizin ufuklarında Ziya Gökalp kadar çabuk ve ayân görünen simalar enderdir. Hars adamları mefkûreyi, prensipi üfler ve fiil adamları onu yapar, kuvveden fiile getirir.

Daha Meşrutiyet'in Osmanlılık alacası yalburdarken, daha "ittihad-ı anâsır" [unsurların birliği] nağmeleri ve emelleri dilden dile gezerken, daha Rum ve Bulgar'la Türk'ü aynı yürekle kucaklaştırmağa uğraşırlarken, birçok unsurların kaynaştığı bir beldeden, Selanik'ten bir meçhul ses, şuurlu bir edâ ile ortaya bir söz fırlattı:

- Türk ve Türkiye!...

Bu telaffuzda o zaman garip bir sihir vardı, bunu zamanında bulmayanlara karşı o sihirin etrafında toplananların çokluğu, münevverliği, o sihirden kaideler, ilim ve milliyet âyetleri yapmağa girişme hareketlerinin sesleri cevap veriyordu. O halita [karışık] imparatorluk hayat ve ilhamâtı [ilhamları] içinde ilk defa o ses anlamıştı ve anlatıyordu ki asıl hâkim unsurun, bâriz harsın üzerine istinat etmeyen hâkimiyet sahtedir, avaredir. İlk defa onun sesi diyordu ki biz milleti anlamak ve bulmakta hattâ geç kalmışızdır. Onun

içindi ki o ses çabuk anlaşıldı. Bunun hakkıyla anlatılması için ilimden, harstan, yani asıl temelden işe başlamak, asıl temeldeki tashihleri yapmağa girişmek lazım olduğunu o meçhul ses kestirdi. Selanik'te *Genç Kalemler* risalesi doğdu.

Bir gün baktı ki orada Turan'dan gelmiş manzumeler var. Altında da "Gök Alp" ismi var. Bu Turan nedir, neresidir, nasıldır? Bu "Gök Alp" ismi nereden geliyor, hangi asıldan? Fakat bunları düşünmeğe vakit bulmadan baktı ki lisanı hırpalıyorlar, Arabî ve Fârisî kaideleri, terkipleri inkâr ediyorlar.

Hele bunu kimse anlayamadı, her taraftan hücum başladı, bilhassa dimağın merkezi olan İstanbul'dan…

"Edebiyat, avam vasatîliğine[1] iner" dediler. Mecmua, müdafaalarıyla ve eserleriyle fiilen cevap verdi:

"- Edebiyat iç, lisan dış'tır, kalıp'tır; o ikisi bir değildir. Terkipler Türkçe değildir. Halbuki bizim dilimiz Türkçedir; biz Türk'üz. Lisan bir hars meselesidir. Hars için de başka, yabancı kalıp alınmaz, alınan şeyler benimsenmelidir. Hars asıldır, aslî oldukça hars'tır."

Lakin bu kadar hücum ne içindi? Hiçbir iz bırakmayacak, zayıf sesler daha boşlukta boğulur, kimse duymaz. Demek o iddiada o zamana kadar devam edegelen şişkin fakat kof müesseselerde sarsıntı yapacak bir kuvvet vardı! Yani demek o sedâ tam zamanında çıkıyordu! Hücum edenler bağırdılar, çağırdılar, fakat itiraz ettikçe kendileri de yanaştılar ve bir gün onlar da kabul ettiler.

Mütevazı bir mecmua, *Genç Kalemler* mecmuası şu mefkûre yolunun ilk konağıdır. Burada Genç Kalemler'le ateşli gençler çalışıyordu; fakat onların başlıca ruh ve harâret aldıkları çekingen, münzevi bir adam vardı, o adam işte o idi: Ziya Gök-Alp!...

---

[1] Metinde muhtemelen yazım hatası olarak "vâsıtalığına" yazılıysa da, cümlede kastedilen şeyin avam "vasatîliğine" yani, avam seviyesine inmek olduğu açıktır; düzeltilerek aktarıldı. (Hazırlayan)

Edebiyat Zümreleri ve Genç Kalemler

Meşrutiyet'ten sonra bir "Fecr-i Âtî" zümresi meydana çıkmıştı. O zamanın bütün edîb ve şâir geçinen gençleri orada idiler, fakat bu cemiyetin tamamen "Edebiyat-ı Cedîde" taklidi bir şey olduğunu her hal pek çabuk gösterdi.

Edebiyat-ı Cedîde bizi hep alafrangalığa imrendirmeğe uğraşıyordu. Halid Ziya'nın ve Mehmed Rauf'un romanlarında en millî geçinen tipler, insanlara ekseriya alafranga hayatı ve terbiyeyi temsil eder. Fikret de dâhil olduğu halde o mektebin bütün üstadları medeniyeti seviyorlardı, medeniyet ise Avrupa'dadır; Avrupa terakki etmiştir. İşte edebiyatları da ilerde.. Türkiye'nin ise bundan haberi yok!

İçlerinde ancak Fikret'in ruhu daha âsî, seciyesi salâbetli [sağlam], ahlâka bağlı ve Fikret böyle bir ruhla hassas olduğu içindir ki o, bulunduğu memleketin içindeki gizli enîni, saltanat filinin altında ezilen masum vatanın boğuk iniltisini hissetmiş, manzumelerine yurt acısını okumak isteyen remzî [sembolik] manâlar da vermek dilemişti. En sonra "Sis" ve "Târih-i Kadîm"ini de yazdı ve temayülünün daha hür ve atılgan olduğunu gösterdi. Zaten *Rübâb-ı Şikeste*'deki mevzuları da hep şahsî, müstakildir; derin bir derdi sezmiş, nev'i şahsına münhasır bir acının arandığı, bulduğu şeylerdir. Bu sebepledir ki "Edebiyat-ı Cedîde" kafilesi içinde Fikret en millî şâir sayılabilir.

Arkadaşları ise, lisan bilmenin temin ettiği tedkîklerden aldıkları kanaat ve cür'etle, İstanbul'un hep garplı tarafını gördüler, İstanbul'u alafranga tarafından görmeğe ve

göstermeğe özendiler. Ve İstanbul'un asıl Türk, millî, hiç olmazsa dinî olan cephesini bile görmediler. Hikâyelerinde, romanlarındaki tipleri tâ kendileriydi.

Maamâfih bu zümrenin şu garp tesirine atılması mazur ve mecburî olabilir; çünkü bu hareket, Tavuk Pazarı'nın kabadayı, öğünücü meyhane edebiyatını yaşatmak isteyen Muallim Nâci zümresine karşı bir aksülamel [tepki/reaksiyon], bir cevaptı. Şu halde yine devrin iktiza ettirdiği [gerektirdiği] bir ihtiyaçtı. Bir dereceye kadar tabiîydi.[2]

Halbuki Fecr-i Âtî o alafranga Edebiyat-ı Cedîde'nin sadece mukallidi [taklitçisi] idi. Yine *Servet-i Fünûn* etrafına toplanmaları o an'aneye imrendiklerine ve onu takip etmek istediklerine en açık alâmettir. Tenkîd diye, makale diye ilk yazdıkları şey de Edebiyat-ı Cedîde'nin bayraktarlarını tedkîk, tefsir veya medh eden şeylerdi. Artık his ve tefekkür için Abdülhamîd çenber ve mahbesi olmadığı halde bu gençler devrin ihtiyacını ve istikbali sezemediler, "Ten"i[3] okudukları halde memleketlerini dinleyemediler. Bu Fecr-i Âtî Meşrutiyet sarhoşluğunun, belirsizliğinin edebiyattaki tecellisi, devamıdır. Bugün artık imzaları meşhur olmuş bütün delikanlılar o zümre içinde idi: Yakup Kadri, merhum Tahsin Nahid ve Şahabeddin Süleyman, Köprülü-zâde Mehmed Fuad, Refik Halid, Ahmed Hâşim, Hamdullah Subhi ve ... Ali Cânib ... ve diğerleri.

Tahsin Nahid, bir kol kola gezintiyi aşk diye dinletmek istiyordu. Şahabeddin Süleyman, *Çıkmaz Sokak* gibi İstanbul'un bir yarasını deşen piyesler yazıyordu. Fakat, o millî bir derdi bulmak değil, "zenpare, zampara edebiyatı" yapmak için uğraşıyor hissini verdi. Ahmed Hâşim "Dicle" şiirlerini yazdı, fakat memleket mevzuları onda

---

[2] Aşağıda gelecek bir bahiste "Edebiyat-ı Cedîde"nin cephesi, evsâfı [nitelikleri] ve mefkûredeki rolü hakkında ufak bir tedkîk vardır.

[3] Hippolyte Adolphe Taine (1828 - 1893): 19. yüzyıl Fransız natüralistlerinden düşünür, eleştirmen ve tarihçi. (Hazırlayan)

bir levha idi, bir manzara tesiriydi, henüz şuurlu değildi. Yakup Kadri hâlâ Türk delikanlısına "Oh, Kristin! Gitme, ben ölürüm!" niyazıyla Beyoğlu yadigârının arkasından yalvartıyordu. Ve Mehmed Fuad *Genç Kalemler* mecmuasının terkipsiz lisan iddiasına en koyu bir karşılıkla cevap vermek için çırpınıyor, çabalıyor, yazıyor, yazıyordu.

Bu zümre, öyle zümre halinde çok yaşamadı; fakat ayrı ayrı yazdılar; tutunmağa çalışıyorlardı.

Bir gün *Genç Kalemler* onlara edebiyat numuneleriyle de cevap verdi. Ali Cânib'in, o Fecr-i Âtî azasından olan Ali Cânib'in bir gün "Ey Şark, uyan!" diye küçük fakat isyankâr bir manzumesi çıktı. Ali Cânib bağırıyordu:

Ey Şark, uyan, yeter, ey Şark,
Uyan, yeter!

Bu manzumeyi yazdıran ihtiyaç demek sezilmişti!

Nidâsı, artık şuurun, dinî ideal devrinin bittiğini sezdiğine ve yeni, başka bir ideal hududunun göründüğüne delil olan bir eşiktir.

Yükselmeyen teşerru'un [şer'e uygun tavırların], ey Şark bitmiyor
"Hayyalel felâh" gibi gökler işitmiyor.

Ali Cânib, 325 senesinde, ben Selanik'te iken, bazı şiirlerini okurdu. Şimdi daha iyi seçebiliyorum: Hep Fikret taklidi şeylerden ibaretti. Hep taklit. Ve iyi hatırlıyorum: Ali Cânib bana Fikret'i çok medh ederdi, Fikret'e meftundu, eserlerinde de onun tesiri altında kalıyor ve Fikret gibi yazabilmeyi terakki biliyordu.

Halbuki bu sefer, bir sene sonra aynı Ali Cânib, bütün o muhabbetini, mazisini inkâr ediyor, çiğniyor ve memleketin ihtiyacını, muhtaç olduğu istikameti sezdiğine şahit olan feryadını Şark'a fırlatıyordu. Ali Cânib nihayet

kendini bulmuştu. Çünkü o, hassas olmaktan ziyade zekidir, binaenaleyh muhitin telkinlerini, yaşayışını, kendi gözlüğünden, görebilir, hazm ile [özümseyerek], telaşsızca seçebilir. Bu haslet bir romancı ve münekkit için ilk lazım olan şeydir. Nitekim Ali Cânib de sonra sonra şâir olmaktan vaz geçti, kendisini buldu ve münekkit oldu, edebiyat muallimi oldu.

*Genç Kalemler'*in asıl edebiyat örneği Ömer Seyfeddin merhumda idi. Onun hikâyeleri tam memleketin yaralarına, kendi yaşayışımıza dokunuyor, Ömer Seyfeddin cılız ve hasta ikilikleri hikâyelerinde sayıklamıyor, dizmiyordu. O, "Bomba"yı yazıyor, Türk babalı İtalyan analı çocuğu isyan ile haykırtıyordu:

- Ben.. Türko! Ben.. Türko!..[4]

Ömer Seyfeddin bizde *mübdi'*[5] sayılacak bir hikâyecidir. Fakat onu ilk defa *Genç Kalemler* gösterdi. *Genç Kalemler'*in programı ve gayesi de böyle, muhitin, aslî hayatının benliğini şuur ile vâkıaya göre görüp gösterecek, mefkûreci ve realist muharrirlere muhtaçtı. Bu edebiyat, Fecr-i Âtî'nin "Hani terkipsiz eserleri?" iddiasına karşı hem lisan hem de öz örneğiydi.

O muharrirler bütün Ziya Gökalp Beğin etrafında toplanıyor, onun işaretiyle devrin ihtiyacını, istikbali hissediyor; ruhlarını onun ışıklarıyla, onun münzevî ve sihirli güneşiyle dolduruyorlardı.

Genç Kalemler yalnız başına, Selanik'ten, bir vilayet merkezinden, o kadar münevverlerle dolu, marifet ocağı,

---

[4] Metinde dizgi hatası olarak "Ben.. Kurko!.. Ben.. Kurko!.." yazılmışsa da biz düzelttik. (Hazırlayan)

[5] Metinde yanlış olarak "ebedî" yazılıdır, fakat yazarın siyak-ı sibakından burada "*yepyeni, orijinal bir şey ortaya koymuş olduğundan*" (=mübdî) bahsettiği için, "mübdi"i "ebedî"şeklinde yazmış olacağını düşünüyoruz. (Hazırlayan)

Türkiye'nin dimağı olan İstanbul'a cevap veriyor, eser gösteriyordu.

Genç Kalemler'e Ziya Gökalp ruh ve kuvvet veriyordu; ve Ziya Gökalp Beğin ruhu Osmanlılık tarihi içinde Türkiye'yi ve Türk harsını görmüş, mefkûrenin kıvılcımıyla yanmıştı. Bu kıvılcım en tabiî, müstakil ve mukadder ateş olduğu için, İstanbul'un o kadar kalabalık olan muarızları bile çarçabuk döndüler. O ışık önünde kendi yapıştıkları umdenin [ilkenin/prensibin] sahteliğini sezdiler. Ve onlar da onun tesiri altında bir şeyler olmağa yanaştılar, lisanda terkipsizliği denediler, ve kabul ettiler...

Derken yavaş yavaş o et titremeleri, o uzvî [organik] ve nefsanî mevzulu edebiyat taslağı da sesini gevşetti, değişti.

İşte böyle, Ziya Gökalp Beğ, mefkûreyi yerleştirecek can damarını bulmuş, ilk önce milletin öz malı olan "dil"i ile inkılabın başarılabileceğini sezerek işe başlamış ve bu millî cereyanı, bir vilayet merkezinden, Türkiye'nin dimağına bir, iki sene içinde, aşılamıştı; çünkü o cereyan, tabiî idi, aslî idi, tam zamanında idi...

Ziya Beğin Karşısında

Balkan Muharebesi'nin perişanlıkları devam ediyor, Rumeli'den İstanbul'a doğru hicret akınları koşuyor, düşüyordu. Bir gün Galata'dan geçerken Cenyo Gazinosu'nda, Selanik'te bulunup *Genç Kalemler*'e yazı yazan ve şimdi, on seneden beri, Fransa ve Almanya'da felsefe tahsil etmekte bulunan idâdî arkadaşlarımdan Mustafa Nermi'yi gördüm ve içeriye girdim. Konuşmağa başladık. Yanında tombul ve durgun çehreli, sâbit ve sâkin gözlü, siyah paltolu ve siyah bıyıklı, tıraşlı bir adam vardı. Nermi, derhal açtığımız hicret ve musibet muhaveresi [karşılıklı konuşması] sebebiyle, arkadaşını takdime vakit bulamamıştı. O bana İstanbul'daki, ben ona Selanik'teki havâdisi, gidişi soruştuk. Derken söz harbin acı neticelerine, bu neticeleri meydana getiren içtimaî sebeplere geçti; münakaşa başladı. Yirmi yaşını henüz bitirmemiş, fütuhat mirası tarih kitaplarını aşk ve şevk ile okuyup Osmanî satvete, mazi haşmetine bağlı kalan, edebiyat, his ve hayal geçitlerini o tarihin muhabbeti ve hatırasıyla dolduran âteşîn, hakikatten, hayattan habersiz ve görgüsüz bir iddiacı idim. Fırkacılıktan şikâyet ediyordum. Orduya siyasetin girmesinin musibet olduğunu, bu kadar anâsırın [unsurların] idare edileceği yerde ufak tefekten olsun, "Türklük" mefkûresinin henüz yer tutamayacağını ve işte sadece tefrikaya sebep olacak bir siyaset çıbanı teşkil edeceğini söylüyor ve ancak lisanın sadeleşmesini kabul ediyordum.

Ben o vakit, *Şehbal* mecmuasından Garb'a, bu hezimetin acısıyla, anlıyor ve haykırıyordum:

Mağrib! Fakat yeter; elin artık uzanmasın,
Şark'ın sukut-ı ömrünü tarihin anmasın!
Kükrerse cûş u hırs ile bir kîn-i intikam,
İnler, durur zemîninde bütün kan, bütün zalâm..

Fakat Şark, benim kafamda, Osmanlı tarihinin bize miras ve telkin ettiği Şark'tı. Bunda hattâ İslamî bir murat ve manâ da vardı. Bir istikbal başımın içinde dönüyor, fakat bu istikbale "Türklük" idealinin bulunup, yerleşip de müessir, rehber olacağını zihnim kabul edemiyordu.

Nermi bu sefer bana Türklüğün, Turan mefkûresini anlatmağa koyuldu. Kafkasya'da ve Rusya'daki Türk âlemini, bu âlemin cesâmet [büyüklük/irilik] ve eskiliğinin bizim de ebedîliğimize alâmet olacağını, bir müşterek ve müstakil uyanıklığın başlayabileceğini söyledi. Ben bu mefkûre ile bizde, intikam, istiklal ve satvet varlığının devam veya taazzuv edeceğine [teşkilatlanıp kurumlaşacağına] inanmanın bir hayal olduğu cevabını verdim.

O vakte kadar Nermi'nin yanında duran otuz iki-otuz beş yaşındaki sâkin ve tombul çehreli adam, hâlâ öyle, sağ dirseği masanın mermerinde, çenesi parmakları arasında, duruyor, ve hiç kımıldamıyor ve susuyordu. Ben atılgan ve harâretli cevaplarımı savururken ona hiç bakmıyordum bile.. Onun siması ve duruşu bana yeniden hiçbir şey izâh etmemişti. Ve ben münakaşadan, içimdeki acıları Nermi'ye dökmek ihtiyacından, o adamı biraz tedkîke fırsat verecek iki üç sâkin dakika bulamamıştım.

O zamana kadar o bir şey anlamayan haliyle susan bu adam, yine eli avucunda olduğu halde, yüzüme bakarak, ağır sesli bir hamle ile dudaklarını kımıldattı:

- Niçin hayal olsun?

Ben o zamanki mahdud [sınırlı] görüşüme göre, Rusya'nın, haşmetli ve zâlim Rusya'nın, bu idealin yerleşmesine vakit bırakmayacağını, İngiltere'nin de aynı suretle hareket edeceğini, bu milliyet idealinin Asya için tehlike teşkil edeceğine vâkıf olacakları için bizi Anadolu'da vakitsiz ve büsbütün bitirmek noktasında müttefik olacaklarını, halbuki ikisinin de dünyanın en cesîm [iri/geniş kapsamlı] ve kuvvetli devletleri olduğunu söyledim. Ondan maada [başka], içimizden, cenuptan Arapların da ayaklanıp Osmanlı Devletine son tekmeyi vuracaklarını; sonra, o kadar geri olan milliyetimize millet mefkûresini kâfi derecede yerleştirmek için içimizden fışkıracak silahlı, kanlı ihtilal, inkılap fırtınaları lazım olacağını, softa telkinlerine ve tesirlerine, muhafazakâr sınıfa karşı da galebenin [üstün gelmenin] iktiza ettiğini [gerektiğini], bunun için de seneler geçeceğini ve işte o seneler içinde Rusya ve İngiltere'nin hiç de beklemeyeceklerini söyledim, durdum. O hiç kımıldamadı. Baktı, düşündü, alt dudağı bir parça kıvrıldı. O zaman Nermi orada birbiriyle konuşabilecek olan bu iki kişiyi tanıştırmanın unutulduğunu hatırladı. İhtimal ki Nermi ilkten onca tanınmağa beni layık bulmadığı için takdim merasimini yapmamıştı. Bu sefer onu işaret ederek bana söyledi:

- Ziya Gökalp Beğ!

Fakat o anda bu isim bende hiçbir tesir bırakmamıştı. O da zaten henüz, yakından tanımayanlarca bilinmiyordu, meşhur değildi, ben, bu kadar belli bir şeye "Niçin hayal olsun?" diyen adama aynı kayıtsızlıkla bakıp şaştım ve iki dakika sonra kalkıp çıktım.

Mefkûreyi aklıyla düşünüp his ve ruhuyla henüz imanını bulmamış olan şu samimî genci o şüphesiz artık hiç düşünmedi, fakat asıl bundan sonra dâima düşündürdü.

Ziya Beğ ve Türk Yurdu

Ziya Gökalp Beğ, Rumeli'de sırtı yere gelen Türk'ün ölümünü görmüş, onun ölümünün söylediği manâyı, mersiyeyi duymuş, o da İstanbul'a sığınanlar kafilesine katılarak bu gayretle ve yaralı ruhuyla yaralı beldeye girmişti. Bundan sonra onu derhal *Türk Yurdu*'nda görüyoruz. Bulgarlar İstanbul yolunda iken, 2 Teşrin-i sânî 328 [15 Kasım 1912] tarihli *Türk Yurdu* mecmuasında "Kendine Doğru" adlı bir manzumesi var ki bu onun bütün dileğini, umdesini [temel ilkesini], fikrini, yürümek ve yürütmek istediği yolu gösterir:

Atanın içkisi köpüklü kımız.
"Arpa suyu içme!" dedi bir Kırgız.
Evinin yemişi erikle elma!
Komşunun bağından hurmayı alma!

*
* *

Başka dile uymaz annenin sesi;
Her sözün, arasan, vardır Türkçesi.
Duymadan düşünme, görme sezmeden,
Kendi duygun olsun o sonu yeden

*
* *

Dile, yap! Tanrı'nın sensin bileği.
Gök Türk'ün sendedir yüce dileği,
Demir sana tapar, şimşek baş eğer.
İsteme, sen yarat, görme, sen göster!

İşte Ziya Gökalp Beğin bütün yüreği, onun bütün bulduğu çare bu manzumededir. Türk'e söylüyor: Kendine çevril ve kendini bul! Sadece an'aneye sapma! Ateş yerini: gönlünü ve imanını ara!

Bu ses, "Millî istiklale ne taraftan başlamak lazımdır?" sualine cevap verir: Dilden ve imandan..

Bu seste, bütün o Acemlere galip gelip, Abbasîlerin imdadına yetişip fakat onların medeniyetleri altında temessül etmiş [asimile olmuş] Türklerin ziyan olan benlikleri, bu benliğin ziyan oluşundan duyulan korku ve matem vardır: "Artık yabancı, ekleme şeyleri üstünden at, kendine bak, kendini gör: Mutlaka yaratırsın. Asıl varlığını bulup başka kalıplardan çekilir ve çekinirsin!"

O geldiği vakit İstanbul'da *Türk Yurdu* zaten vardı, Türk Ocağı açılmıştı: Ahmed Agayef ve Yusuf Akçura çalışıyorlardı. Şu halde bana sorulabilir:

- Neden milliyet mefkûresinin mübdîliğini [ilk ortaya koyuculuğunu] ona, Ziya Gökalp Beğe veriyorsun?

Bunun cevabını biraz tedkikle vermek lazım gelir:

Bir kere *Türk Yurdu*'nun ilk çıkmağa başladığı tarih 18 Teşrin-i sânî 1327 [1 Aralık 1911]'dir. Halbuki *Genç Kalemler* ondan daha evvel mevcuttu. *Yurd*'un ikinci nüshasının ilk sahifesinde, okuyucularına karşı yazdığı satırlar baştanbaşa terkipsizdir. Bu, eğer Mehmed Emin Beğin yazısı değilse, acaba *Yurd*'un *Genç Kalemler* çığırından mülhem olduğu düşünülmez mi? Bu çığırı ilk anlayıp takip edecek, elbette *Yurd* hey'eti olabilir.

Sonra, Ahmed Agayef ve Yusuf Akçura gerçi İstanbul'da idiler, bir millî uyanıklık yapmak istiyorlardı. Hattâ getirdikleri yeni görüşle veya kanaatle, diyebilirim ki Ziya Beğ'de bile tesir yapmış olabilirler. Fakat bunlardan birincisinin gönlünde henüz mahrum kaldığı ana dağlarının, Kafkas ormanlarının büyük rüzgârları, hasret ve hınç vere vere, yürüyor ve uğulduyor; ötekinin fikrinde Kazan Türklüğünün esaret acıları ve ihtiyaçları canlanıyor, nefes veriyordu. Onlar Türklük âlemini, siyasî, mefkûrevî bir surette yazmağa başladılar. Agayef ve Akçura, Rus ve Kafkas Türklerini yazarlarken, bize onları tanıttırmak için yazıyorlardı, fikirlerinde henüz Kafkas ve Kazan havası, hasreti ve ilhamı hâkimdi; bize uzak ufuklar gösteriyorlardı: Yeniden Çin ihtilalinden, Delhi'den, Timuçin'den, İran Türklerinden bahsediyorlardı. *Yurd*'un ikinci sayısının iç kabında: *"Türk Yurdu'nun maksatlarından biri de, lehçeleri biraz farklı Türk ırkı şubelerinin edebiyatını birbirlerine öğretmektir"* ibaresi ve onun altında Rusya'da basılmış Rus Türklerinin eserlerini hâvi [içine alan] bir cetvel var. Halbuki Ziya Gökalp işi şuurundan kavrıyor, işe lisanla başlıyor ve Türk'ü evvela kendi üzerine, harsına; o bizi uzaklardan geçirerek, bilvasıta [aracı ile] değil, doğrudan doğruya kendi içimize çeviriyordu. İdeal, ve onun mevzuu olan vatan, millet tâ burnumuzun dibinde, kendimizde idi. O, uzaktaki Türklük âleminden bahsederse bile onun için değil, bizim için, şu vatanımızdaki Türk için yazıyordu. O da Türklük âleminin tanılmasını tabiî istiyor, fakat ilk nuru ve tesiri Türkiye hâricindeki milletten getirmeği değil, Türkiye Türklüğünü hâriçteki Türk milletine güneş yapmayı diliyordu. İlk defa harsın en canlı serlevhasından, lisandan işe başlayan Gökalp'ın başlıca dileklerinden biri İstanbul lehçesinin Türk âlemine yayılmasıdır. Daha sonra, *Yeni Mecmua*'nın elli birinci sayısında bunu sarîhan [apaçık] söylüyor.

Bu sebepledir ki Ziya Gökalp'ın ilhamı, ateşi birdenbire tesir ve yer yapmış, cereyan açmıştır, olgunlaşmıştır. Milliyet mefkûresi Ziya Gökalp'dan şuur ve asliyet [kendine-özgü olma hali], ihtiyaca ve içtimaî uzviyete [sosyal yapıya] göre zihniyet ve ışık içindir ki onu bu noktada, asıl kendi millî benliğimizin ufuklarında "mübdi'" [yeni bir şey ortaya koyan] diye kabul ediyorum.

Türk Yurdu bile Ziya Gökalp'la daha kat'î ve meş'ûr [şuurlu], daha yakın ve amelî bir istikamet almış olduydu. Bununla beraber, *Yurd*, onun, sonradan *Yeni Mecmua*'yı ayrıca çıkarmasına mani olmadı. Asıl *Yeni Mecmua*, onun istediği Türkiye idealinin kundağıdır. *Türk Yurdu* yanında ayrıca Ziya Gökalp'ın *Yeni Mecmua*'sı da vardı. Bu, onun asıl mefkûre sâhasını ve anlayışını bize anlatabilir.